

3. Demogrāfijas jomas regulējums Latvijas un Eiropas Savienības likumdošanā un politikas dokumentos

Silvija Kristapsone, Ivars Indāns

Zinoši, prasmīgi un motivēti cilvēki ir svarīgākais Latvijas resurss un valsts turpmākās izaugsmes pamats. Diemžēl zemais dzimstības līmenis un Latvijas darbaspēka emigrācija uz citām ES dalībvalstīm var novest pie aizvien lielāka cilvēku resursu trūkuma, ja netiek īstenota atbilstoša politika. 2004. gada 1. maijā Latvija kļuva par pilntiesīgu ES dalībvalsti. Pati par sevi iestāšanās ES automātiski nenodrošina visu problēmu, t. sk. demogrāfisko problēmu Latvijā, atrisināšanu, tāpēc nepieciešama gan valdības, gan pilsoniskās sabiedrības aktīva rīcība ES piedāvāto iespēju izmantošanā. Paralēli ES ekonomiskai attīstībai tiek veicināta ES kopējo politiku veidošana vairākās jomās, t. sk. ārpolitikā. Aizvien ciešākas globālas integrācijas apstākļos ES dalībvalstis kopīgi meklē risinājumus jautājumos, kas saistīti ar imigrāciju no trešajām valstīm, organizēto noziedzību, terorismu, nabadzību pasaulē vai klimata pārmaiņām.

Latvijas likumdošanas un politikas dokumenti

Demogrāfijas un ģimenes politikas jautājumi (dzimstības palielināšana, iedzīvotāju novecošanas problēmas risināšana u. c.) ir katras nacionālās valsts kompetencē. Galvenais Latvijas uzdevums demogrāfijas jomā ir sasniegt pozitīvu iedzīvotāju pieauguma līmeni. Ņemot vērā ES kopumā negatīvo demogrāfisko situāciju un tās ietekmi uz Eiropas kopējo attīstību, pieaug nepieciešamība šos jautājumus risināt ES līmenī. Latvijas politikas stratēģija šajā jomā ir panākt, lai ES līdzekļi tiktu maksimāli izmantoti Latvijas demogrāfisko jautājumu risināšanai (Latvijas Republikas Ārlietu ministrija, 2007).

Latvijas Republikas Ministru kabineta 1997. februāra Deklarācijas 3.21. punkts paredzēja ilglaicīgas valsts programmas izstrādi un īstenošanu demogrāfiskās situācijas atveseļošanai, un Latvijas Zinātņu akadēmijas Senāts, 1997. g. 17. jūnija un 15. jūlija sēdē, konstatējot, ka šajā virzienā nav sākts reāls darbs, pieņem lēmumu "Par demogrāfisko krīzi Latvijā un valstiskas rīcības nepieciešamību tās novēršanai". Šai dokumentā ir paredzēti uzdevumi Latvijas

Republikas Saeimai, piemēram, apspriest nevēlamo tendenču novēršanas pasākumus un paplašināt likumā “Par sociālo drošību” paredzētos valsts atbalsta veidus ģimenēm ar mazgadīgiem bērniem; Latvijas Republikas Ministru kabinetam izstrādāt un sākt īstenot ilglaicīgu valsts programmu demogrāfiskās situācijas atveseļošanai, aktivizēt Ministru kabineta Demogrāfijas komisijas darbu (Latvijas Zinātņu akadēmijas Senāts, 1997).

Ģimeniskās vērtības gadsimtiem ir bijušas nozīmīgas. Uz ģimenes atbalstu faktiski arī vērsta valsts atbalsta politika, un tās galvenie virzieni ir šādi: uz bērnu un ģimenes atbalstu vērsta politika, atvieglojumi strādājošiem par apgādībā esošiem bērniem, darba un ģimenes dzīves saskaņošanas iespējas, citi monetārie un nemonetārie ģimenes atbalsta un dzimstības veicināšanas pasākumi (Āboliņa, 2016).

Mūsdienās ģimenes robežas kļūst arvien neskaidrākas. Latvijas Satversmē teikts, ka valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Civillikuma 60. panta otrā daļa vēsta, ka laulības mērķis ir izveidot ģimeni, tātad ģimenes veidošanas pamats ir laulība un nekas cits. Civillikumā saistībā ar demogrāfiskiem procesiem ietvertas ģimenes tiesības un mantojuma tiesības (Civillikums, 2015). Līdzās Eiropas Parlamenta un Eiropas Padomes direktīvām gan Saeima, gan Ministru kabinets ir izdevuši vairākus tiesību aktus, kas ietekmē demogrāfijas jomas regulējumu Latvijā (2. pielikums).

2011. gadā tika izveidota Demogrāfisko lietu padome. Tā ir konsultatīva un koordinējoša valsts institūcija, kas radīta, lai veicinātu vienotu valsts demogrāfisko politiku un tās īstenošanu visos valsts pārvaldes līmeņos. Padome izvērtē un koordinē valsts demogrāfiskās politikas īstenošanu, kā arī informē plašsaziņas līdzekļus par demogrāfiskās politikas jautājumiem.

Lai nodrošinātu “Deklarācijas par M. Kučinska vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību” prioritātes “Demogrāfiskās situācijas uzlabošana, ģimenes dzīves kvalitāte un sociālais nodrošinājums” īstenošanu, 2016. gadā izveidota ekspertu sadarbības platforma “Demogrāfisko lietu centrs” tautas ataudzes atbalsta pasākumu izstrādei un pilnveidošanai. To vada Saeimas Budžeta un finanšu (nodokļu) komisijas Demogrāfijas lietu apakškomisijas priekšsēdētājs.

Kopš Latvijas neatkarības atgūšanas ir izstrādāti un daļēji ieviesti dažādi pasākumi tautas ataudzes veicināšanai. Viena no pirmajām 1991. gadā pēc Ministru padomes pasūtījuma tika izstrādāta kompleksā mērķprogramma “Latvijas iedzīvotāji”, kas gan netika apstiprināta līdzekļu trūkuma dēļ (Eglīte, 2013). Valsts ģimenes politikas īstenošanai MK 2002. gada 28. maijā akceptēja koncepciju “Valsts ģimenes politika”, vēlāk to aizstājot ar “Ģimenes valsts politikas pamatnostādņem 2011.–2017. gadam”. Pamatnostādnes ir vidēja termiņa politikas plānošanas dokuments, kur noteikts ģimenes politikas mērķis, politikas rezultāti, rezultatīvie rādītāji un darbības virzieni (Labklājības ministrija, 2011). Demogrāfisko procesu intensitāte cieši saistīti ar iedzīvotāju

veselības stāvokli. “Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2014.–2020. gadam” ir vidēja termiņa politikas plānošanas dokuments, kas izstrādāts saskaņā ar “Latvijas Nacionālo attīstības plānu 2014.–2020. gadam”, Pasaules Veselības organizācijas Eiropas reģiona stratēģiju “Veselība 2020”, kā arī Eiropas Savienības fondu plānošanas perioda prioritātēm (Ministru kabinets, 2014). Tas izstrādāts, lai turpinātu īstenot aizsākto sabiedrības veselības politiku, kā arī aktualizētu jaunus attīstības mērķus un rīcības virzienus to sasniegšanai, saglabājot, uzlabojot un atjaunojot Latvijas iedzīvotāju veselības stāvokli. Latvijas iedzīvotāju galvenie nāves cēloņi ir neinfekciju slimības: galvenokārt sirds un asinsvadu slimības, ļaundabīgie audzēji un ārējie nāves cēloņi. Neinfekciju slimību attīstību lielā mērā ietekmē faktori, kas saistīti ar dzīvesveidu, – neveselīgs uzturs, nepietiekama fiziskā aktivitāte un kaitīgi ieradumi (smēķēšana, alkohola un narkotisko vielu lietošana). Efektīvākā neinfekciju slimību profilakse ir smēķēšanas atmešana, regulāras fiziskas aktivitātes, veselīga uztura izvēle un adekvāta ķermeņa svara uzturēšana. Sabiedrības veselības politikas virsmērķis ir palielināt Latvijas iedzīvotāju veselīgi nodzīvoto mūža gadu skaitu un novērst priekšlaicīgu nāvi. Tā, piemēram, līdz 2020. gadam paredzēts par 3 gadiem palielināt veselīgi nodzīvoto mūža gadu skaitu, kā arī par 11% samazināt potenciāli zaudēto mūža gadu rādītāju. To paredzēts īstenot, veicinot vienlīdzīgas veselības iespējas visiem iedzīvotājiem, mazinot neinfekciju slimību riska faktoru izplatību, uzlabojot grūtnieču un bērnu veselību, mazinot traumatisma un vides risku ietekmi uz sabiedrības veselību, nodrošinot infekcijas slimību profilaksi, kā arī veidojot kvalitatīvu veselības aprūpes pakalpojumu sistēmu un vienlīdzīgu veselības pakalpojumu pieejamību valsts iedzīvotājiem.

Latvijas demogrāfisko situāciju lielā mērā ietekmē negatīvs starptautiskās migrācijas saldo. Kā viens no iespējamiem iedzīvotāju skaita pieauguma avotiem ir remigrācija. Tā 2013. gada 30. jūlijā Ministru kabinetā tika apstiprināts “Reemigrācijas atbalsta pasākumu plāns 2013.–2016. gadam” (Ministru kabinets, 2013). Šī plāna mērķis ir atbalstīt un palīdzēt tiem ārzemēs dzīvojošajiem Latvijas piederīgajiem un viņu ģimenes locekļiem, kuri apsver iespēju vai ir jau izlēmuši atgriezties un strādāt Latvijā vai vēlas dibināt savu uzņēmumu vai attīstīt biznesa saiknes ar Latviju. Latvijas Universitātes Diasporas un migrācijas pētījumu centra (LU DMPC), kura mērķis ir padziļināti pētīt diasporu un migrāciju, publicētajā pētījumā “Remigrācijas politikas salīdzinoša analīze” apkopota informācija par remigrācijas un diasporas politiku Latvijā un citās valstīs, sniedzot rekomendācijas turpmākai remigrācijas politikas attīstībai Latvijā. LU DMPC ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu 2014.–2015. gadā realizēts projekts “Latvijas emigrantu kopienas: nacionālā identitāte, transnacionālās attiecības un diasporas politika”. Aptaujas rezultātā var iepazīties ar vairāk nekā 14 tūkst. diasporas pārstāvju pieredzi, ar dažādām mītnes zemes valsts un pašvaldību institūcijām, diskrimināciju darbavietā un sabiedrības attieksmi, t. i.,

ar šobrīd visprecīzāko pieejamo informāciju par to, kā jaunajā mītnes zemē jūtas tie, kuri izceļojuši no Latvijas kopš 1991. gada, un kāda Latvijas valsts palīdzība nepieciešama (LU Diasporas, 2016).

Viens no šobrīd spēkā esošiem Latvijas valsts politikas dokumentiem ir “Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam”, kas ir galvenais Latvijas ilgtspējīgas attīstības plānošanas dokuments, ko apstiprinājusi Latvijas Republikas Saeima. Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija tika veidota, analizējot un apzinoties pārmaiņas, kas saistītas ar globāliem procesiem. Vienas no tām ir demogrāfiskās izmaiņas – iedzīvotāju skaita samazināšanās un iedzīvotāju novecošana (VARAM, 2010).

ES pieejas imigrācijas problemātikai un tiesiskais regulējums

Analizējot ES imigrācijas politiku, var izšķirt trīs galvenās pieejas: nacionālo, starpvaldību un pārnacionālo. Visas šīs pieejas ir izmantotas jau iepriekš, un arī pašlaik ES politikas attīstība svārstās atkarībā no dominējošās pieejas. Eiropas politikas attīstība liecina par visu pieeju klātbūtni imigrācijas jautājumu risināšanā, tomēr kā kopsaucējs dominē starpvaldību pieeja.

Nacionālā pieeja balstās uz emocionāli kulturālo uztveri un nacionālās identitātes sentimentu. Šīs pieejas pamatā ir ideja, ka ES valstis pašas veido nacionālo politiku un valstij nav pienākuma ielaist svešiniekus. Lai gan ES politika kopumā ir ievērojami attīstījusies, arī šī pieeja, neraugoties uz ES integrāciju, ir spēcīga. Nacionālās pieejas piekritēji uzskata, ka, investējot līdzekļus migrantu izcelsmes zemēs, laika gaitā izdotos mazināt imigrācijas negatīvās sociālpolitiskās sekas. Nacionālā pieeja atspoguļojas arī ES likumdošanā, kur imigrācijas jomā dalībvalstīm bija lielas iespējas noteikt savus kritērijus, balstoties uz nacionālajām interesēm.

Starpvaldību pieeja balstās uz iespējamiem kompromisiem, par kuriem spēj vienoties dalībvalstu valdības. Šai pieejai raksturīgs pragmatisms un funkcionalitāte. Starpvaldību pieeja paredz, ka ES imigrācijas politika balstās tikai uz to, par ko visas puses konkrētajā brīdī spēj vienoties. ES Hāgas un Stokholmas programmas ir šādas pieejas piemēri, jo politikas virzieni ir plaši un daudzpusīgi (Council, 2005). Starpvaldību pieeja parasti paredz politisko piedāvājumu viduspunktu, bet atsevišķos gadījumos zemāko iespējamo kopsaucēju, par ko visi dalībnieki konkrētajā brīdī spēj vienoties. Galvenā šīs pieejas problēma ir tā, ka problēmas bieži apstieidz politikas pārvaldību. Šāda politika ir reaģējoša un lēna, un tas mazina tās efektivitāti.

Pašreizējā ES politika kopš 90. gadu beigām lielā mērā balstās uz starpvaldību pieejas principiem. Nākotnē imigrācija ir pastāvīgs Eiropas sabiedrības attīstības elements. Ja imigrantu plūsma uz ES tiek pienācīgi un labi pārvaldīta, dalībvalstis no tās var gūt ieguvumus ekonomikā, kultūrā un citās jomās, kas arī stiprinās ES vietu pasaulē (Council of the European Union, 2005).

Pārnacionālā pieeja ir ekonomiski racionāla (merkantila) reakcija uz Eiropas pieprasījumu pēc darbaspēka, tā nerēķinās ar valstu iekšpolitisko nostāju un identitātēm. Šī pieeja balstās uz ES makroekonomisko nepieciešamību un starptautisko konkurenci. Pārnacionālā pieeja izriet no ārējās vides un globalizācijas ietekmes uz ES.

ES kompetences un tās politikas uzdevumi

ES ir kompetenta pieņemt iecelšanas un uzturēšanās nosacījumus trešo valstu valstspiederīgajiem, kuri legāli ieeļo un uzturas kādā no dalībvalstīm nodarbinātības, mācību vai ģimenes atkalapvienošanās nolūkā. ES atbalsta pasākumus, ko dalībvalstis veic, lai sekmētu legāli dzīvojošu trešo valstu valstspiederīgo integrāciju, mazinātu nelegālo imigrāciju, jo īpaši ar efektīvas atpakaļnosūtīšanas politikas pasākumiem. Nelegāls migrants ir persona, kas ES ieeļojusi bez atbilstīgas vīzas vai atļaujas vai kas uzturas valstī pēc vīzas derīguma termiņa beigām. ES ir kompetenta noslēgt nolīgumus ar trešajām valstīm par trešo valstu tādu valstspiederīgo atpakaļuzņemšanu viņu izcelsmes vai tranzīta valstī, kuri neatbilst vai vairs neatbilst nosacījumiem, lai ieeļotu, uzturētos vai pastāvīgi dzīvotu kādā dalībvalstī.

ES mērķis ir izstrādāt līdzsvarotu pieeju un saskaņā ar to risināt legālās imigrācijas jautājumus un apkarot nelegālo imigrāciju. Pareiza imigrācijas plūsmu pārvaldība nozīmē arī taisnīgu attieksmi pret trešo valstu valstspiederīgajiem, kuri legāli uzturas dalībvalstīs, stingrākus pasākumus nelegālās imigrācijas apkarošanai un ciešāku sadarbību visās jomās ar trešajām valstīm. ES cenšas panākt vienotu legālo imigrantu tiesību un pienākumu līmeni, kas būtu līdzvērtīgs Eiropas pilsoņu tiesību un pienākumu līmenim. Saskaņā ar Lisabonas līgumu uz imigrācijas politikas īstenošanu attiecas solidaritātes princips un atbildības, tostarp tās finansiālo seku, taisnīga sadalījuma princips dalībvalstu starpā. Kopš 2008. gada ir pieņemtas vairākas svarīgas direktīvas par imigrāciju un patvērumu, un tuvākajā laikā tiks pārskatītas vairākas citas būtiskas direktīvas.

Ņemot vērā problēmas, kas radās, pieņemot vispārēju noteikumu par visu darbaspēka imigrāciju ES, pašreizējā pieeja paredz pieņemt nozaru tiesību aktus, kurus piemēros migrantu kategorijām, lai izveidotu ES līmeņa politiku legālās imigrācijas jomā. Ar Direktīvu 2009/50/EK par trešo valstu valstspiederīgo ieeļošanu un uzturēšanos augsti kvalificētas nodarbinātības nolūkos ir ieviesta tā dēvētā ES zilā karte – operatīva procedūra īpašas uzturēšanās un darba atļaujas izdošanai, paredzot daudz pievilcīgākus nosacījumus trešo valstu darbaspēkam un tādējādi dalībvalstīs piesaistot augsti kvalificētus darbiniekus (Eiropas Padome, 2009). Ar Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvu (2011/98/ES) nosaka vienotu, vienkāršotu procedūru trešo valstu valstspiederīgajiem, kuri iesniedz uzturēšanās un darba atļauju pieteikumu kādā dalībvalstī,

kā arī nosaka vienotu tiesību kopumu, kāds jāgarantē legāliem imigrantiem (Eiropas Parlaments, 2011).

Direktīva 2014/36/ES, ko pieņēma 2014. gada februārī, reglamentē trešo valstu valstspiederīgo ieceļošanas un uzturēšanās nosacījumus nodarbinātības (kā sezonas darbiniekiem) nolūkā. Migrējošie sezonālā darba ņēmēji var likumīgi un uz laiku uzturēties ES ne ilgāk par pieciem līdz deviņiem mēnešiem (atkarībā no dalībvalsts), lai veiktu no gadalaiku maiņas atkarīgu darbību, vienlaikus saglabājot savu pamata dzīvesvietu trešajā valstī. Šajā direktīvā ir arī precizētas migrējošiem darba ņēmējiem piešķirtās tiesības (Eiropas Parlaments, 2014). Visbeidzot, tādu trešo valstu valstspiederīgo statusu, kuri ir ES pastāvīgie iedzīvotāji, joprojām reglamentē Padomes Direktīva 2003/109/EK, kas grozīta 2011. gadā, lai attiecinātu tās darbības jomu uz bēgļiem un citiem starptautiskās aizsardzības saņēmējiem (Eiropas Padome, 2003).

Eiropas Komisija 2010. gada aprīlī publicēja "Rokasgrāmatas par integrāciju politikas veidotājiem un praktiķiem" trešo izdevumu un 2011. gada jūlijā pieņēma Eiropas programmu trešo valstu valstspiederīgo integrācijai. Turklāt kopš 2009. gada ir izveidoti divi jauni instrumenti integrācijas jautājumu risināšanai – Eiropas integrācijas forums (to rīko Eiropas Komisija un Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja) un Eiropas integrācijas tīmekļa vietne (European Commission).

ES ir pieņēmusi divus pamata tiesību aktus cīņai pret nelegālo migrāciju. Atpakaļnosūtīšanas direktīvā (2008/115/EK) ir noteikti kopīgi ES standarti un procedūras attiecībā uz tādu trešo valstu valstspiederīgo atpakaļnosūtīšanu, kas dalībvalstīs uzturas nelikumīgi (Eiropas Parlaments, 2008). Dalībvalstīm šī direktīva bija jāīsteno līdz 2010. gada 24. decembrim. Galvenie uzdevumi, kuru īstenošanai būtu jāveic turpmāki pasākumi, ir nodrošināt pareizu šīs direktīvas īstenošanu, veicināt konsekventu un pamattiesībām atbilstošu praksi, uzlabot dalībvalstu savstarpējo sadarbību un palielināt *Frontex* (Eiropas Aģentūra operatīvās sadarbības vadībai pie ES dalībvalstu ārējām robežām) nozīmi.

Savukārt Direktīvā 2009/52/EK ir noteiktas sankcijas un pasākumi, kas dalībvalstīm jāpiemēro pret darba devējiem, kuri pārkāpj aizliegumu nodarbināt trešo valstu valstspiederīgos, kas dalībvalstīs uzturas nelikumīgi. Līdztekus ES ved sarunas par atpakaļuzņemšanas nolīgumiem un to noslēgšanu ar izcelsmes un tranzīta valstīm, lai nosūtītu atpakaļ nelegālos migrantus un sadarbības cīņā pret cilvēku tirdzniecību (Eiropas Parlaments, 2009). Šie nolīgumi ietver abpusējas sadarbības saistības starp ES un tās trešo valstu partneriem. Ir noslēgtas sarunas un spēkā stājušies nolīgumi ar Honkongu, Makao, Šrilanku, Albāniju, Krieviju, Ukrainu, Bosniju un Hercegovinu, bijušo Dienvidslāvijas Maķedonijas Republiku, Melnkalni, Pakistānu, Serbiju, Moldovu, Gruziju, Armēniju, Azerbaidžānu un Kaboverdi.

Vidējā un ilgā termiņā Eiropas Komisija ierosina darboties četros galvenajos virzienos: 1) nelikumīgas migrācijas stimulu samazināšana; 2) robežu

pārvaldīšana, glābjot dzīvības un garantējot drošību; 3) kopējas politikas realizācija patvēruma jomā; 4) legālas migrācijas politikas pilnveidošana, nosakot jaunas prioritātes integrācijas politikai un optimizējot migrācijas politikas ieguvumus cilvēkiem un izcelsmes valstīm, piemēram, padarot naudas pārskaitījumus lētākus, ātrākus un drošākus.

Kopsavilkums

Demogrāfijas un ģimenes politikas jautājumi (dzimstības palielināšana, iedzīvotāju novecošanas problēmas risināšana u. c.) ir katras nacionālās valsts kompetencē. Latvijas galvenais uzdevums demogrāfijas jomā ir sasniegt pozitīvu iedzīvotāju skaita pieaugumu. Šai ziņā nozīmīgs uzdevums ir panākt, lai ES līdzekļi tiktu maksimāli izmantoti sociāldemogrāfiskai attīstībai. Migrācijas politikas jautājumu risināšanā pastāv dalīta kompetence starp dalībvalstīm un ES. Eiropas politikas attīstība liecina par dažādām pieejām imigrācijas jautājumu risināšanā, tomēr dominējošā ir starpvaldību pieeja.

Literatūra un avoti

- Ābolaņa, L. (2016) *Ģimenes valsts politika – mērķi un izaicinājumi* [https://www.bvef.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/bvef/konferences/konference74/Plenarsede/L_Abolina_Gimenes_politika_prezentacija.pdf (27.01.2017.)].
- Civillikums (2015) [<http://likumi.lv/doc.php?id=90223> (25.01.2017.)].
- Council of the European Union (2005) Council and Commission Action Plan Implementing the Hague Programme on Strengthening Freedom, Security and Justice in the European Union [<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/ALL/?uri=uriserv%3A116002> (02.08.2017.)].
- Eglīte, P. (2013) Iedzīvotāju ataudzes veicināšanai domāto pasākumu līdzšinējais iedarbīgums. Grām.: *Cilvēka vērtība un tās skaitliskā izteiksme: apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem*, Nr. 15. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 168 lpp.
- Eiropas Padome (2003) Padomes Direktīva 2003/109/EK (2003. gada 25. novembris) par to trešo valstu pilsoņu statusu, kuri ir kādas dalībvalsts pastāvīgie iedzīvotāji [<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32003L0109> (02.08.2017.)].
- Eiropas Padome (2003a) Padomes Direktīva 2003/86/EK (2003. gada 22. septembris) par tiesībām uz ģimenes atkalapvienošanos [<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32003L0086> (02.08.2017.)].
- Eiropas Padome (2009) Padomes Direktīva 2009/50/EK (2009. gada 25. maijs) par trešo valstu valstspiederīgo ieceļošanu un uzturēšanos augsti kvalificētas nodarbinātības nolūkos [<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0050> (02.08.2017.)].
- Eiropas Parlaments (2008) Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2008/115/EK (2008. gada 16. decembris) par kopīgiem standartiem un procedūrām dalībvalstīs attiecībā uz to trešo valstu valstspiederīgo atgriešanu, kas dalībvalstī uzturas nelikumīgi [<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32008L0115> (02.08.2017.)].
- Eiropas Parlaments (2009) Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2009/52/EK (2009. gada 18. jūnijs), ar ko nosaka minimālos standartus sankcijām un pasākumiem pret darba devējiem, kas nodarbina trešo valstu valstspiederīgos, kuri dalībvalstīs uzturas

- nelikumīgi [<http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0052> (02.08.2017.)].
- Eiropas Parlaments (2011) Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/98/ES (2011. gada 13. decembris) par vienotu pieteikšanās procedūru, lai trešo valstu valstspiederīgajiem izsniegtu vienotu uzturēšanās un darba atļauju dalībvalsts teritorijā, un par vienotu tiesību kopumu trešo valstu darba ņēmējiem, kuri kādā dalībvalstī uzturas likumīgi [<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/ALL/?uri=CELEX%3A32011L0098> (02.08.2017.)].
- Eiropas Parlaments (2014) Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2014/36/ES (2014. gada 26. februāris) par trešo valstu valstspiederīgo ieceļošanas un uzturēšanās nosacījumiem nodarbinātības kā sezonas darbiniekiem nolūkā [<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0036> (02.08.2017.)].
- European Commission. European website on integration [<http://ec.europa.eu/ewsi/en/> (27.01.2017.)].
- Labklājības Ministrija (2011) Ģimenes valsts politikas pamatnostādnes 2011.–2017. gadam [http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/lmpamn_200111_gvp.pdf (28.01.2017.)].
- Latvijas Republikas Ārlietu ministrija (2007) Latvijas dalība Eiropas Savienībā – pamatprincipi, mērķis, prioritātes un darbība 2007.–2013. [<http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/eiropas-savieniba-arpolitika/es-jautajumi-arlietu-ministrijas-kompetence/es-jautajumu-koordinacija-arlietu-ministrija/latvijas-strategija-es/latvijas-daliba-eiropas-savieniba-ndash-pamatprincipi-merkis-prioritates-un-darbiba-2007-2013> (26.01.2017.)].
- Latvijas Republikas Satversme (2016) [<http://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> (26.01.2017.)].
- Latvijas Universitātes Diasporas un migrācijas pētījumu centrs (2016) Latvijas diasporas pieredze saskarsmē ar valsts institūcijām un darba devējiem ārpus Latvijas [https://www.diaspora.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/diaspora/petijumi/Diasporas_pieredze_ar_institucijam_-_zinojums_mitnes_zemes_iestades.pdf (10.07.2017.)].
- Latvijas Zinātņu akadēmijas Senāts (1997) (1997. gada 15. jūlijs, Nr. 46/1) “Par demogrāfisko krīzi Latvijā un valstiskās rīcības nepieciešamību tās novēršanai” [<http://likumi.lv/doc.php?id=209670> (25.01.2017.)].
- Ministru kabinets (2013) Ministru kabineta rīkojums Nr. 356 (Rīgā 2013. gada 30. jūlijā, prot. Nr. 41, 78. §) “Par Reemigrācijas atbalsta pasākumu plānu 2013.–2016. gadam” [<https://likumi.lv/doc.php?id=258715> (10.07.2017.)].
- Ministru kabinets (2014) Ministru kabineta rīkojums Nr. 589 (Rīgā 2014. gada 14. oktobrī, prot. Nr. 51, 53.§) “Par Sabiedrības veselības pamatnostādņēm 2014.–2020. gadam” [<https://likumi.lv/doc.php?id=269591> (10.07.2017.)].
- VARAM (2010) Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija [<http://www.varam.gov.lv/lat/pol/ppd/?doc=13857> (27.01.2017.)].